

Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca
Facultatea de Litere
Departamentul de limbi și literaturi slave

Dialogul slaviștilor la începutul secolului al XXI-lea

Anul VI, nr. 1/2017

Editori

Katalin Balázs

Ioan Herbil

Casa Cărții de Știință
Cluj-Napoca, 2017

Redactor: **Ioan HERBIL**

Coperta: **Roxana BURDUCEA**

ehnoredactare computerizată: **Mihaela HERBIL**

Referenți științifici:

Prof. univ. dr. **Lyudmyla TKACH**
Universitatea „Yurii Fedkoviçi”, Cernăuți, Ucraina

Conf. univ. dr. **Dorin Ioan CHIRA**
Universitatea „Babeș–Bolyai”, Cluj-Napoca, România

editură acreditată CNCS – B

© Autorii, 2017

ISSN 2284-9270

Colectivul de redacție:

Departamentul de limbi și literaturi slave:

Lector dr. **Katalin Balázs**
Telefon: 0264/534898, int. 5591
e-mail: balazskaty@yahoo.com

Lector dr. **Ioan Herbil**
Telefon: 0264/534898, int. 5560
e-mail: ivanherbil@yahoo.com

Lucrare finanțată de
UNIUNEA UCRAINENILOR DIN ROMÂNIA

CUPRINS

Prefață / Preface 9/11

Lucrările Simpozionului / Proceedings of the Symposium

Lingvistică / Linguistics

- TETIANA HUTSULIAK (Ucraina), *Stupeni adverbializații îmenників в українській мові: від фразеологічного контексту до синтаксичної деривації* 13
- OKSZANA TASKOVICS (Ungaria), *Заимствования в русскоязычных печатных изданиях Подкарпатской Руси (1918-1938 гг.)* 23
- SERHII LUCHKANIN (Ucraina), *Особенности младограмматического направления в истории румынского и украинского языкознания* 31
- IOAN HERBIL (România), *Unele aspecte privind etomologizarea numelor de familie* 42
- CRISTINA SILAGHI (România), *Despre prefixele verbale într-un grai ucraïnean din România* 55
- NIKOLETTA HOLOVACH (Ucraina), *Соціолінгвістичні аспекти дослідження впливу лексики румунської мови на українську мову* 61
- KATALIN BALÁZS (România), *Reflectarea conceptelor трезвость – пьянство/trezie – beție în proverbele limbilor rusă și română* 70
- SANDA MISIRIANȚU (România), *Rusa de pe internet: integrarea în predarea secvențelor de tip inspirațional-motivațional (modul imperativ)* 77
- WIRGINIA MIROŚLAWSKA (Bulgaria/Polonia), *Leksyka motywująca współczesne polskie i rosyjskie imiona męskie o proveniencji słowiańskiej* 86
- ADRIAN CHIRCU (România), *Despre viețuirea verbului de origine slavă a trăi, în limba română veche (veacul al XVI-lea)* 93
- MARIA ALDEA (România), *Câteva considerații pe marginea elementelor lexicale românești cu origine slavă din Cărticica năravurilor bune pentru tinerime (Sibiu, 1819)* 102

among a micro-recital of Slavic songs, held at the Unitarian Church in Cluj-Napoca, interpreted by the well-known assembly “Voci Transilvane”, under the guidance of the conductor Adrian Corojan.

Following the closing of the Scientific Session, in the last day, the programme of the “Slavic Culture Days” event included an excursion. Thus, the participants had the possibility of visiting Sighișoara, a city which delights with its medieval charm.

The whole manifestation was organised, this time again, by the members of the Department of Slavic languages and literatures, in particular by Lecturer Ioan Herbil, PhD, Lecturer Katalin Balázs, PhD, Lecturer Judit Bartalis, PhD and Lecturer Cristina Silaghi, PhD.

Lecturer Katalin Balázs, PhD

СТУПЕНІ АДВЕРБІАЛІЗАЦІЇ ІМЕННИКІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: ВІД ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО КОНТЕКСТУ ДО СИНТАКСИЧНОЇ ДЕРИВАЦІЇ

Тетяна Гуцуляк

Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, Україна
t.gutsuliak@gmail.com

Abstract. *Levels of Noun Adverbialisation in the Ukrainian Language: from Phraseological Context to Syntactical Derivation.* This article describes adverbial lexemes with comparative-assimilative semantics formed from non-prepositional forms of the ablative case of nouns. There are paid attention to those lexical items conditions of function and fixing of which is phraseological contexts.

Phraseological contexts fix not only the semantic development of noun namely semantic derivation, but provide such syntagmatic and syntactic conditions, which lead to word formation – adverbial lexeme – due to morphological and syntactic method based on syntactic and lexical figured motivation. Figurative idiomatic adverbs reproducibility consisting of phraseological compounds causes a gradual separation of their self-importance.

Keywords: *adverbial lexemes, comparative derivational meaning, motivation, figure motivation, syntactical derivation.*

Прислівникова система української мови має чітко виявлений вторинний характер її одиниць, які здебільшого є результатом різних ступенів (синтаксичної, морфологічної й семантичної) адвербіалізації іменників, прикметників, числівників та дієслів. Активне поповнення цього лексико-граматичного класу новими словами з інших частин мови дає підстави Ю.В. Шевельову говорити про посилення прислівниковості в українській мові [19: 381]. Попри те, що транспозиція є лише окремих випадком, „певним епізодом (за словами І.К. Чаплі) в історії формування прислівників” [18: 21], вона належить до продуктивних способів розвитку й збагачення цієї частини мови.

Особливою групою відіменникових адвербіальних лексем є ті, що розвинулися на основі безприйменникових форм О. в. На переконання дослідників (І.Й. Ощипко, Т.С. Тихомирової, К.І. Ходової та ін.) О. в. з порівняльною семантикою є одним із важливих джерел збагачення граматичного розряду прислівників у всіх слов'янських мовах. Порівняймо: укр. *вовком вити* – гірко скаржитися, ремствувати на що-небудь, страждаючи від чого-небудь; *вовком дивитися* – мати похмурий, неприязний, ворожий вигляд; рос. *волком вить, волком смотреть*.

Наявні в українському мовознавстві дослідження з історичної граматики (праці С.П. Бевзенка, О.П. Безпалька, В.В. Німчука та ін.), а також тексти найдавніших писемних пам'яток, зокрема „Слова о полку Ігоревім”, свідчать

про те, що прислівникове вживання О. в. іменників з образним порівняльно-уподібнювальним значенням є притаманною особливістю української мови на всіх етапах її розвитку. До того ж вони є виразною невід'ємною ознакою й діалектного мовлення, у якому, за спостереженнями Г.І. Гримашевич, іменникова адвербіалізація переважає в поповненні прислівникової системи порівняно з літературною мовою [4: 143-144]. Активне творення адвербіальних лексем розглядуваної структури на основі наявних зразків та моделей українська дослідниця І.О. Мариненко констатує й для сучасної мови, пов'язуючи ці процеси з „наявністю тенденції до економії мовних засобів, оскільки часто прислівники у згорнутій формі передають зміст описових поширених обставинних членів речення або предикативних частин складного речення, як правило, підрядних” [9: 118; 122-123].

В українській мові відіменникові прислівники з порівняльно-уподібнювальною семантикою, сформовані на основі орудного відмінка, є особливою групою образних лексичних одиниць. Традиційно в лінгвостилістиці форми О. в. розглядають як граматичний засіб вираження образного порівняння поряд із компаративними зворотами зі сполучниками як, мов, наче, неначе, ніби, немовби та ін., підрядними реченнями та іншими синтаксичними конструкціями, що наділені здатністю передавати порівняльну семантику. Адвербіальні лексеми такого типу входять до функціонально-семантичної категорії подібності [6] чи функційно-семантичного поля порівняння [12] і формують, на думку різних дослідників, або ядро цієї категорії, або периферію [6: 113; 12: 187] поряд із прикметниками, в будові яких є компоненти *-подібний, -видний, -образний*; суфікси *-уват- (-оват-* у російській мові) (укр.: *бочкуватий, ведмедикуватий*; рос.: *крючковатый, быковатый*) та ін., а також із прислівниками з префіксом *по-* і суфіксами *-ому, -ему, -и* для української мови й *-ски* для російської (укр.: *по-зміїному, по-журавлиному*; рос.: *по-монгольски, по-английски*).

Форми О. в. іменників з порівняльно-уподібнювальним значенням та іншими семантичними особливостями, наділені, за словами О.О. Потєбні, здатністю „часто переходити в прислівники” [13: 474], репрезентують різні ступені адвербіалізації: синтаксичний, морфологічний і лексичний (семантичний). Прислівникове вживання орудного відмінка є невід'ємною ознакою народнорозмовного мовлення, уснопоетичної творчості й „улюбленим засобом в поезії” [15: 480], про що свідчать численні приклади, подані в працях з граматики початку ХХ ст., зокрема Є.К. Тимченка, С.Й. Смаль-Стоцького й Ф. Гартнера, В.І. Сімовича: *Тут моя сила огнем сіла* (Українське прислів'я); *Зацївв козак рожсею, а дівка калиною* (Народна пісня); *Думка вороном літає по Вкраїні* (П. Куліш). Часто такі контексти засвідчують синтаксичний (початковий, неповний) ступінь адвербіалізації форм О. в., коли вихідна одиниця набуває лише синтаксичної функції прислівника, не змінюючи морфологічної належності до відповідного лексико-граматичного класу слів [2: 11].

Проте значна частина відмінникових адвербіальних лексем, сформованих на базі О. в., відобразила морфологічний завершений етап синтаксичної деривації (наприклад: *вихором, шитом, горбом, їжаком, калачиком, свічкою, стрілою* та ін.). Його результатом, за словами І.Р. Вихованця, є „істотна граматична перебудова вихідного слова, а саме перетворення іменникового закінчення на прислівниковий суфікс”; „вихід певної форми із системи словозміни вихідної частини мови, втрата її граматичних ознак, набуття нечленивості прислівника, а також нерідко у виникненні нового лексичного значення” [2: 11]. Такі лексико-граматичні зміни форм О. в. отримали закріплення в словниках української мови й пов’язані з виокремленням лексико-семантичних варіантів іменників або ж відтінків їх значень з маркуванням „*у тач. присл.*”.

Попри наявні в сучасному мовознавстві праці, присвячені прислівникам названого типу (І.Р. Вихованця, К.Городенської, В.В. Німчука, Т.І. Ніколашиної та ін.), поза увагою науковців перебуває ще низка до кінця не розв’язаних питань щодо встановлення мотиваційних відношень, у яких досліджувані одиниці перебувають із твірною базою, та ролі контексту для їх закріплення в системі мови.

В основі творення адвербіальних лексем з порівняльно-уподібнювальною семантикою лежить особливий тип мотиваційних відношень, а саме **образна мотивація**, яка відображає асоціативно-образні уявлення, що виникають у свідомості мовців про елемент дійсності й закріплює їх у семантичній та морфологічній структурі похідної одиниці. У процесі номінації з’являється вторинний чуттєво-зоровий образ позначуваного, двоплановий характер якого виникає на основі мисленневих механізмів аналогії, встановлення подібності чи суміжності, що ґрунтуються на метафоричних та метонімічних моделях. Результатом таких словотвірних процесів є похідні слова з образним значенням, або образна похідна лексика, яка має певний ступінь емотивності. Російський дослідник В.М. Мусатов зараховує схожі адвербіальні лексеми, а саме прислівник *рос. гуськом* – „один за другим, как гуси” до похідних з **асоціативним типом мотивації**, особливістю якої є те, що значення похідного слова ґрунтується не на значенні мотивуючого, а на певних асоціаціях, пов’язаних з ним у мовному колективі [11: 201].

Творення образних адвербіальних лексем супроводжується такими важливими чинниками – це передусім вживання іменника в синтаксичній позиції атрибутивного прислівника способу дії. Внаслідок цього в семантичній структурі похідного слова закріплюється **компаративне дериваційне значення (образне порівняння)**, формальним виразником якого в морфемній структурі є суфікси -ою (-ею); -ом (-ем). Усі прислівники, утворені таким чином, можна об’єднати наявністю спільного словотвірного значення, яке виникає в процесі синтаксичної деривації, – ‘ набуття непроцесуальної ознаки, що схожа (аналогічна) до ознаки, якою наділений денотат, названий твірним словом’ . Наприклад, *кулею кинутися* – тобто рухатися дуже швидко,

так як *круля*; *шулікою націтати* – накидатися, нападатися на кого-небудь так раптово і хижо, як це робить *шуліка*.

Наші спостереженнями, проведені на матеріалі адвербіальних лексем, закріплених „Словником української мови” в 11-ти томах, засвідчують, що в основі творення досліджуваних прислівників лежать образні аналогово-порівняльні зв'язки, які встановлюються між закріпленими у свідомості мовців уявленнями про елемент дійсності, названий твірним словом, та непроцесуальною ознакою, позначеною прислівником. Мотиваційні відношення ґрунтуються на 1) подібності форми чи зовнішнього вигляду зіставляваних елементів дійсності (*вінком, калачиком, клубком* – набуття суб'єктом порівняння круглої, кулястої форми, у вигляді кільця; *віялом, півмісяцем* – у вигляді півкола та ін.); 2) розміщення в просторі або розташування складових частин (*ланцюгом (ланцюжком)* – один за одним; *хрестом* – спосіб вишивання, коли стібки перехрещуються; у вигляді, у формі такого предмета та ін.); 3) подібності динамічних властивостей з вказівкою на особливе спрямування дії або спосіб переміщення (*трубою* – прямо вгору; *свічкою* – вертикально; *колесом* – по колу та ін.); 4) на подібності ознак, пов'язаних зі швидкістю (*речитативом* – наспівно, протяжно; *скоромовкою* – швидко, поспішно; *каменем* – із швидкістю та вагою каменя, що падає та ін.) [Детальніше див: 5].

Процес морфологізації форм О. в. іменників відбувається поступово. „Словник української мови” налічує чимало образних лексем, що розвинули ЛСВ чи відтінки значень з маркуванням „у знач. присл.” (більше 60 одиниць). Попри те фіксуємо й такі адвербіальні одиниці, умовами закріплення й функціонування яких є фразеологічні контексти (більше 40 лексем): *вовком дивитися* – дивитися неприязно, вороже [СУМ, I: 711]; *іти (ходити, виступати і т. ін.) півнем* – рухатися, набравши хороброго, бадьорого, іноді зверхнього вигляду [СУМ, IV: 380]; *сичем сидіти (дивитися)* – бути похмурим, мати понурий вигляд [СУМ, IX: 209]; *цапом стрибати* – високо й незграбно стрибати [СУМ, XI: 180] та ін. Образне порівняльно-уподібнювальне значення прислівників є фразеологічно зв'язаним, оскільки обмежене зв'язками з дієсловами певної семантики.

Особливості формування зв'язаних значень та їх протиставлення вільним значенням слів детально описані у відомих й авторитетних працях В.В. Виноградова, В.М. Телія й Л.В. Щерби. Дослідники передусім акцентують увагу на семантичних та граматичних умовах формування нових ЛСВ слів. Вивчення способів й особливостей індивідуального вживання лексичних одиниць повинно здійснюватися, на думку В.В. Виноградова, не тільки на тлі їхніх суспільно закріплених значень, але й на основі їхніх типових образних вживань [1: 168]. Тому Л.В. Щерба вважав необхідним враховувати в лексикографічних працях „усі традиційні випадки образного вживання певного слова”, у тому числі й у фразеологічних контекстах [20: 103]. Визначальною ознакою зв'язаних значень В. М. Телія називає їхню властивість

викликані на позначуване і тільки через зв'язок з іншими словами чи рядом слів, що виконують роль опорного найменування в тих сполученнях, у яких реалізується це значення [16: 3]. Тобто, як тлумачить сама дослідниця, „несвобода” зумовлена тим, що один із компонентів піддається переосмисленню, позначаючи яку-небудь ознаку, властиву значенню другого компонента, який не зазнає переосмислення й відіграє роль семантично ключового слова [16: 9].

Сталі сполуки, до яких входять адвербіалізовані форми О. в. іменників (типу *іхати зайцем* [СУМ-2012: 307]; *ходити півнем, навичем* [СУМ, VI: 380]; *приставати смолою* [СУМ, IX: 415], *вилетіти (кинутися) кулею* [СУМ, IV: 392], *сидіти (дивитися) сичем* [СУМ, IX: 209], *розливатися соловейком* [СУМ, IX: 445] та ін.), засвідчують особливий випадок формування фразеологічно зв'язаного значення. Фразеологічні контексти відображають не тільки семантичний розвиток іменника, тобто семантичну дери-вацію, але й забезпечують такі синтагматичні та синтаксичні умови, що призводять до утворення нового слова – адвербіальної лексики – внаслідок морфолого-синтаксичного способу (чи по-іншому, повної транспозиції, а саме конверсії).

У сучасних мовознавчих працях мотиваційні відношення, що лежать в основі творення слів морфолого-синтаксичним способом, і словотвірні значення таких похідних детально описані лише в тій частині, коли йдеться про синтаксичні деривати зі збереженням лексичного значення вихідної одиниці. Проте, як було зауважено вище, зокрема з посиланнями на праці І.Р. Вихованця, є й такі випадки, коли внаслідок адвербіалізації можуть утворюватися деривати з новим лексичним значенням, зокрема це засвідчують образні адвербіальні лексеми. Мотиваційні відношення, що лежать в основі творення прислівників типу *вовком, півнем, навичем, смолою* та ін., формуються в особливий спосіб: похідні прислівники формально зберігають зв'язок з твірними іменниками (*вовк, півень, навич, смола*), проте семантичні зв'язки є набагато складнішими. Виникнення прислівникового значення „непроцесуальної ознаки” відбувається на основі *мотиваційної бази*, яка у свідомості мовців співвіднесена „з певним фрагментом структури знань про позначуване, який активується на етапі внутрішнього програмування в процесі творення номінативної одиниці” [14: 480]. Образний характер таких мотиваційних відношень ґрунтується на асоціативному уподібненні мотивованого слова до певної смислової ситуації „учасником якої, за словами В.М. Мусатова, є формально вихідне (твірне) слово. Фактично відбувається зіставлення не самих формально співвідносних слів (їхніх значень), а смислових ситуацій, які мають щось спільне й лише опосередковано пов'язані зі значеннями зіставляваних одиниць” [10: 38]. До того ж на формування семантики прислівників мають вплив і синтаксичні умови вживання слова (у функції обставини способу дії) та синтагматичні зв'язки з дієсловами чітко визначеної семантики (до прикладу, з дієсловами руху (*витися, крутиться*,

звиватися в'юном [СУМ, IV: 795]; летіти вітром [ФСУМ, I: 421]; ходити павою [СУМ-2012: 709]; стрибати, скакати, ставати цапом [СУМ, XI: 180]; сприйняття (дивитися вовком [СУМ, I: 711]; дивитися (позирати) бісом [СУМ, I: 189]; дивитися чортом [СУМ, XI: 363]); стану (сидіти (стояти) кіпком в горлі [СУМ, IV: 160]; маком сісти [СУМ, IV: 601]; пеньком сидіти [СУМ, VI: 117]; лежати колодою [СУМ, VI: 228]; лежати (впасти) крижесом [СУМ, IV: 342], хрестом лежати [СУМ, XI: 140]) та ін.). Тому можна вважати, що в наведених фразеологічних контекстах спостерігаємо процес синтаксичної деривації, який призводить до творення адвербіальних лексем, значення яких є водночас і фразеологічно зв'язаними, і синтаксично зумовленими (за термінологією В.В. Виноградова). Такі узагальнення підтверджують думку К.І. Ходової про те, що лексичне переосмислення й адвербіалізація співіснують як дві сторони одного процесу [17: 190]. Питання про зв'язок фразеологічно зв'язаних значень з іншими – синтаксично й конструктивно зумовленими – порушував у своїй праці „Основные типы лексических значений слова” ще В.В. Виноградов. Зокрема фразеологічно й синтаксично зумовленим, на його думку є предикативно-характеризувальне значення слова рос. *тетеря*, яке в жаргівливому розмовному мовленні призводить до творення стійких фразеологічних сполук *глухая тетеря*, *сонная тетеря*, *ленивая тетеря* [1: 184].

Однак майже поза увагою дослідників залишилися ті випадки, коли названі лексико-синтаксичні умови пов'язані з процесами словотворення. У зв'язку з цим виникає потреба у виробленні певної термінологічної бази для позначення мотиваційних відношень, що послужили основою творення синтаксичних дериватів з новою образною семантикою. Про те, що сполучуваність слів у тексті впливає на особливості їхнього творення, а саме на формування словотвірного значення, йдеться у дослідженнях Р.С. Манучаряна, що припадають на 70-ті роки ХХ ст. Мовознавець усі словотвірні значення поділяє на інваріантні – незалежні від синтаксичних та лексичних зв'язків та варіативні – *синтактико-лексично зумовлені* – залежні від таких умов. Проте Р.С. Манучарян бере до уваги ті випадки, коли різні словотвірні значення з'являються в тому самому похідному слові, наприклад, рос. *дубовый (стол)* – виготовлений із матеріалу дуба; *дубовый (лес)* – у якому ростуть дуби [8: 29].

Інший підхід пропонує сучасна українська дослідниця І.М. Литвин, викремлюючи *фразеологічну мотивацію* як один із типів асоціативно-термінальної мотивації „з огляду на традиційне словотвірне поняття фразеологічності дериватів як зв'язаності їхньої семантики, зумовленої додаванням значення в похідному на основі його ідіоматичної сполучуваності” [7: 12]. У сучасному мовознавстві термін фразеологічна мотивація не має однозначного трактування. Його застосовують для називання таких мотиваційних зв'язків, коли значення похідного слова виводять із семантики фразеологічного звороту із повним або частковим використанням його структури.

В.О. Горинич розуміють поняття фразеологічної (ідіоматичної) мотивації ще по-іншому, як такі відношення між словами, коли одна частина семантики мотивована значеннями морфем, а інша, прирощена – позамовними чинниками [3: 98]. З огляду на такі розбіжності в розумінні фразеологічної мотивації, вважаємо, що термін, запропонований Р.С. Манучаряном для позначення певного типу словотвірних значень, можна як робоче поняття вжити й для визначення типу мотиваційних відношень – *синтактико-лексично зумовлені*.

Образні адвербіальні лексеми, утворені внаслідок окреслених умов – ідіоматичної сполучуваності та прислівникової синтаксичної позиції – спрямовані передусім на позначення внутрішнього (психічного) стану людини та прояву її певних рис характеру (на відміну від прислівників, про які йшлося вище і які семантично пов'язані з набуття суб'єктом порівняння певної форми; особливого розташування в просторі та ін.). Наприклад, сердитий, днівний, ворожий, неприязний стан позначають прислівники у складі таких сталих висловів: *бісом, чортом, неклем, гаспидом дивитися (позирати, дихати та ін.)* [ФСУМ, I: 33]; *вовком дивитися (глянути)* [СУМ, I: 711]; *шулікою налітати* [СУМ, XI: 560] та ін. Поважну, гордовиту, зарозумілу поведінку номінують прислівники: *королем, козирем, півнем, павичем, павою, гоголем стояти, іти (ходити, виступати та ін.)* [ФСУМ, II: 931-932]; *тузом ходити* [ФСУМ, II: 931]. Хитра, підступна, улеслива, нечесна поведінка може бути позначена висловами: *лисом витися, упадати* [ФСУМ, I: 107]; *в'юном звиватися, крутитися* [СУМ, VI: 795]; *манівцями говорити, блукати, ходити* [СУМ, IV: 621]; *іхати зайцем* [СУМ-2012: 307] та ін. Рішучу поведінку, пов'язану з протидією чому-небудь, із заперечуванням чогось, позначають вислови із прислівником *цапом*: *ставати цапом (цапа); скакати цапком* [СУМ, XI: 180]. Набридливе ставлення передають фразеологічні одиниці *приставати реп'яхом* [СУМ, VIII: 512]; *приставати, причіплюватися смолою* [СУМ, IX: 415].

Викремлені семантичні особливості водночас розкривають специфіку вибору мотиваційної бази, ключовими лексичними компонентами якої є назви тваринного світу, рідше міфічних істот та інших понять. Іменники-зооніми зазнають переосмислення внаслідок адвербіалізації саме у фразеологічних контекстах на відміну від творення прислівникових одиниць у відносно вільних сполученнях, для яких твірною базою є іменники – назви конкретних предметів, пов'язаних з трудовою діяльністю (порівняймо: *йти ланцюгом, укласти калачиком, постригти драбиною* та ін.). Поодинокими внаслідок ідіоматичної сполучуваності є випадки адвербіалізації назв рослин (*приставати реп'яхом* [СУМ, VIII: 512]; *волосся дубом стає* [СУМ, II: 428]; *лубом стояти (стати)* [СУМ, IV: 551]); речовин (*приставати смолою* [СУМ, IX: 415]; *іти (піти, полетіти, розлетітися) прахом* [ФСУМ, I: 356]); просторових понять (*говорити манівцями* [СУМ, VI: 621]).

Загалом механізм творення прислівників в умовах фразеологічного контексту відображає типові особливості, характерні для процесу адвербіалізації форм О. в.: вживання іменника в синтаксичній позиції атрибутивного прислівника способу дії, що зумовлює появу в його семантичній структурі компаративного дериваційного значення. До того ж, В.М. Телія робить висновок про рівнозначність зв'язаних значень слів з іншими мовними засобами щодо того змісту, який вони можуть відображати [16: 222]. Ще однією особливістю адвербіалізованих форм іменників О. в. саме у складі ідіом, за спостереженнями К.І. Ходової, є їхня більша стійкість на тлі сучасних мовленнєвих процесів, пов'язаних із витісненням у слов'янських мовах орудного порівняння компаративними зворотами чи іншими синтаксичними конструкціями, що мають ширші функції [17: 192-193].

Попри те спостерігаємо й інший процес, який засвідчує динамічні зміни в адвербіальній системі української мови, а саме відносно вільне вживання окремих прислівникових лексем, що мають ідіоматичну сполучуваність, і закріплення цього явища в лексикографічних працях. Зіставний аналіз матеріалів СУМ в 11-ти томах зі „Словником української мови”, виданим під керівництвом В.В. Німчука у 2012 р., фіксує виокремлення відтінків значень із граматичною характеристикою *присл.* для окремих іменників, адвербіалізація яких та їхня порівняльно-уподібнювальна семантика були закріплені лише у фразеологічних зворотах. Це прислівникові лексеми *бісом* – сердито, гнівно, вороже [СУМ-2012: 61], *вовком* – вороже, неприязно [СУМ-2012: 158], *зайцем* – безкоштовно [СУМ-2012: 307], *орлом, павою, павичем* – плавно і величаво [СУМ-2012: 709], *півнем* – рухатися, набравши хороброго, іноді зверхнього вигляду [СУМ-2012: 762], *сичем* – жити сичем (*присл.* відлюдником) [СУМ-2012: 1047]. Фіксування прислівника *цапком* як самостійної лексичної одиниці зі значенням „*присл., розм.* У вертикальному положенні, сторч, дибки” [СУМ-2012: 1253] засвідчує повний, найвищий ступінь адвербіалізації. Такі зміни мають очевидне підґрунтя, оскільки й наведені лексеми, й інші прислівники, засвідчені нашим матеріалом, у своєму функціонуванні виявляють ознаки самостійних лексичних одиниць. По-перше, вони мають здатність вступати в синонімічні зв'язки як з образними адвербіальними лексемами, так і з такими, що не містять образних компонентів змісту. По-друге, їхня сполучуваність часто не є вузько обмеженою. Наприклад, прислівник *півнем (півником) іти (ходити, виступати* і т. ін.), можна співвіднести з синонімами *іти бадьоро, поважно, гордовито*. Образними синонімічними відповідниками слугують адвербіальні одиниці *павичем, гоголем, козирем, королем*, які в поєднанні з дієсловами руху *іти, ходити, виступати* та ін. набувають значення – триматися поважно, гордовито, зарозуміло, зверхньо [ФСУМ, II: 931].

Отже, фразеологічні контексти фіксують низку адвербіальних лексем української мови, сформованих внаслідок синтаксичної деривації на основі образної синтактико-лексичної мотивації. Відтворюваність образних прислів-

ників у складі фразеологічних сполук символічне поступове виокремлення їхнього самостійного значення. Такі динамічні процеси потребують вироблення принципів лексикографічного опису семантики та лексико-категорійного статусу досліджуваних одиниць.

Образні адвербіальні лексеми засвідчують здатність вступати в синонімічні зв'язки з конотативно забарвленими й нейтральними мовними одиницями, що дає підстави зараховувати їх до потенційного й вагомого джерела поповнення прислівникових синонімічних груп української мови.

Література

1. Виноградов В.В., *Основные типы лексических значений слова*, [в] Виноградов В.В., *Избранные труды. Лексикология и лексикография*, М., 1977, с. 162-189.
2. Вихованець І.Р., *Адвербіалізація* / І.Р. Вихованець // Українська мова: енциклопедія / [редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко, М.П. Зяблюк та ін.], 2-ге вид., випр. і доп., К.: Вид-во „Українська енциклопедія” ім. М.П. Бажана, 2004, с. 11.
3. Горпинич В.О., *Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія: Навч. посібник* / В.О. Горпинич, К: Вища школа, 1999, 207 с.
4. Гримашевич Г.І., *Відсубстантивні адвербіативи у формі орудного відмінка в українських діалектах* / Г.І. Гримашевич // Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького національного університету, Кривий Ріг, 2013, Вип. 9, с. 139-146.
5. Гуцуляк Т.Є., *Порівняльно-уподібнювальна семантика як основа образних дериваційних відношень (на матеріалі адвербіалізованих іменників)* / Тетяна Гуцуляк // Наукові записки Національного університету „Острозька академія”. Серія „Філологічна”: збірник наукових праць / укладачі: І.В. Ковальчук, Л.М. Коцюк, Острого: Видавництво Національного університету „Острозька академія”, 2016, Вип. 62, с. 105-109.
6. Лапшина О.А., *Словообразовательная семантика подобия в современном русском языке* / О.А. Лапшина // Культура народов Причерноморья: Научный журнал, 2006, № 94, с. 112-116.
7. Литвин І.М., *Мотивація російських відсубстантивних прислівників у когнітивно-ономасіологічному аспекті: автореф. ... дис.. канд.. філол. наук: 10. 02. 02 – Російська мова* / І.М. Литвин, К., 2002, 20 с.
8. Манучарян М.С., *Проблеми исследования словообразовательных значений и средств их выражения: автореф. на соискание науч. степени доктора филол. наук* / М.С. Манучарян, Ереван, 1975, 55 с.
9. Мариненко І.О., *Відсубстантивні адвербіативи у формі орудного безприменникового в українській мові* / І.О. Мариненко // Наукові записки, Випуск 59, Серія: Філологічні науки (мовознавство), відпов. ред. Ожоган В.М., Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2005, с. 118-127.
10. Мусатов В.Н., *Деривационные суффиксальные форманты, формирующие отражённую полисемию (на материале отглагольных существительных)*

[Електронний ресурс]: монографія / В.Н. Мусатов, М.: ФЛІНГ'А: Наука, 2012, 207 с.

11. Мусатов В.Н., *Типи мотивації производних слів* / В.Н. Мусатов // Альманах сучасної науки і освіти, 2011, № 4 (47), с. 199-202.
12. Ніколашина Т.І., *Функційно-семантичне поле порівняння в романі „Берег любові” Олеся Гончара* / Т.І. Ніколашина, Л.О. Сологуб // Таїні художнього тексту (до проблеми поетики художнього тексту): зб. наук. пр. / наук. ред. Н.І. Заверталюк; ДНУ ім. О. Гончара, Дніпропетровськ: Пороги, 2013, Вип. 16, с. 186-193.
13. Потебня А.А., *Из записок по русской грамматике*, Т. I-II / А.А. Потебня, М., 1958, 536 с.
14. Селіванова О.О., *Лінгвістична енциклопедія* / О.О. Селіванова, Полтава: Довкілля-К, 2010, 844 с.
15. Сімович В.І., *Грамматика української мови для самонавчання та в допомогу шкільній науці* / В.І. Сімович, 2-ге видання, Київ-Ляйпціг: Українська накладня, 1919, 584 с.
16. Телия В.Н., *Типы языковых значений: Связанное значение слова в языке* / В.Н. Телия, М.: Филол. ф-т МГУ им. М.В. Ломоносова, 1997, 245 с.
17. Ходова К.И., *Творительный падеж и сравнения* / К.И. Ходова // Творительный падеж в славянских языках / Под ред. С.Б. Бернштейна, М.: Изд-во АН СССР, 1958, с. 181-193.
18. Чапля І.К., *Прислівники в українській мові* / І.К. Чапля, Харків, 1960, 124 с.
19. Шевельов Ю.В., *Нарис сучасної української літературної мови та інші лінгвістичні студії* / Юрій Шевельов, К.: Темпора, 2012, 664 с.
20. Щерба Л.В., *Опыт общей теории лексикографии* / Л.В. Щерба // Известия АН СССР, ОЛЯ, 1940, № 3, с. 89-117.

Словники

1. СУМ = *Словник української мови: в 11-ти томах*, К.: Наукова думка, 1970-1980.
2. СУМ-2012 = *Словник української мови* / Кер. В.В. Німчук / Відп. ред. В.В. Жайворонок, К.: ВЦ „Просвіта”, 2012, 1320 с.
3. ФСУМ = *Фразеологічний словник української мови: в 2-х книгах* / Уклад.: В.М. Білоноженко та ін., К.: Наукова думка, 1999, 984 с.

ЗАИМСТВОВАНИЕ В РУССКОЯЗЫЧНЫХ ПЕЧАТНЫХ ИЗДАНИЯХ ПОДКАРПАТСКОЙ РУСИ (1918-1938 ГГ.)

Оксана Ташковиц

Будапештский университет имени Лоранда Этвеша, Венгрия
taskovics.okszana@gmail.com

Abstract. *Borrowings in the Russian Printed Editions of Carpathian Ruthenia (1918-1938).* It is generally known that the print media is an important source for the study of history, culture and language of any region. During the period of Czechoslovak administration there were 32 newspapers and magazines that appeared in Russian. Since Russian movement and Russian-language press played an important role in the life of Uzhgorod from 1918 till 1938, the Russian language itself is of great interest for researchers. Probably due to the partial isolation from the Russian language of Soviet Russia the local version of the Russian language is full of borrowings that came mainly from Ukrainian, Hungarian, Czech and Slovak. In this article we examine this phenomenon from the point of view of the adaptation method of such foreign words. As a result of the print media research, we came to the conclusion that certain types of deviations from the lexical-phraseological norm were inherent to the wide range of the media products. This gives us grounds to make a conclusion that these borrowings were generally accepted in Carpathian Ruthenia in the analyzed period.

Keywords: *Carpathian Ruthenia, Russian language, borrowings, period of Czechoslovak administration.*

Вероятно, вследствие частичной изолированности от языковых процессов, которые проходили в Советской России, у подкарпатского варианта русского был собственный путь развития, который можно наглядно проследить в первую очередь на лексическом уровне. По ряду причин, которые мы рассмотрим ниже, местный русский язык в 1918-1939 гг. переполнен заимствованиями, пришедшими, в первую очередь, из украинского, венгерского и чешского языков.

В этой статье мы рассмотрим заимствования в русскоязычной прессе Подкарпатской Руси в период между Первой и Второй мировыми войнами с точки зрения способа их адаптации и языков-доноров.

Заимствование и усвоение слов иностранного происхождения – это естественный способ развития языка, без которого любой язык со временем утратит способность отражать новые реалии и превратится в «мертвый». В ходе этого очень важного в жизненном цикле языка процесса заимствованные слова приживаются и полностью усваиваются языком-реципиентом, или, вследствие множества причин, со временем отторгаются им.

Существует два основных метода классификации заимствований.

Первый метод – это классификация по типу контакта. Здесь мы различаем прямые заимствования, как правило, это заимствования между языками